

«Hvorfor kan jeg ikke få bruke hodet?»

Resyme av rapporten som omhandler eksamen, obligatoriske prøver og vurdering for elever med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon

Oppdragsbrev (S 01 – 17) fra Utdanningsdirektoratet vedrørende alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Tiltak 6

«Hvorfor kan jeg ikke få bruke hodet?»

Resyme av rapporten som omhandler eksamen, obligatoriske prøver og vurdering for elever med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon.

*For en mer utfyllende redegjørelse vises det til hovedrapporten.

Bakgrunn

Statped mottok i 2017 oppdragsbrev (S 01 – 17) fra Utdanningsdirektoratet vedrørende alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Oppdraget består av seks deloppdrag og har en samlet varighet på tre år. Målet for oppdraget er først og fremst en styrking av tilbudet til barn, unge og voksne med behov for ASK.

Oppdragsteksten til dette deloppdraget lyder som følger:

Vi ber Statped om å vurdere muligheten for å utvikle verktøy til underveisvurderinger av elever med behov for ASK, og vurdere tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen for denne elevgruppen. Statped bes innhente kunnskap om og redegjøre for utfordringer og problemområder knyttet til prøve- og vurderingstilpasning for denne elevgruppen.

Med ASK mener vi at barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler talespråk, vil ha behov for alternative eller supplerende kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått eller for selv å forstå.

Mål

Målet for deloppdraget er å bidra til at skolens vurderingspraksis for elever med behov for ASK skjer i henhold til gjeldende rettigheter om vurdering. Gjennom dette vil vi oppnå at elevenes rett til utvikling, læring og gjennomføring av opplæringen blir styrket.

Alle elever har rett til vurdering. I oppdraget har vi fokusert på gruppen av elever med behov for ASK, med språklige og kognitive forutsetninger for å bli vurdert likt med andre elever på samme alder. Det vil si at de kan delta på obligatoriske prøver og eksamener når disse er tilpasset elevenes forutsetninger. Mye av det vi beskriver, og flere av tiltakene vil likevel kunne ha betydning for andre elever med behov for ASK.

Framgangsmåte for innhenting av kunnskap

Oppdragets kjernefokus er knyttet til erfaringer fra gjeldende praksis, og det har vært utgangspunktet for informasjonsinnhenting.

Det er gjort litteratursøk og en kvalitativ studie i form av intervjuer for å svare på følgende problemstilling;

Hvilke utfordringer og problemområder finnes rundt vurderingspraksis for elever med behov for ASK?

Hvilke muligheter er det for å utvikle verktøy for underveisvurdering og tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen for elever med behov for ASK?

Det ble utformet protokoll og gjennomført litteratursøk i samarbeid med forskning- og utviklingsavdelingen i Statped, samt Statped bibliotek. I litteratursøket var vi på jakt etter løsninger og muligheter.

Det er gjennomført fem individuelle intervju/samtaler samt tre fokusgruppeintervju.

De individuelle intervjuene var med fem elever/studenter i alderen 16 - 21 år. De bruker ASK og har erfaring fra vurdering, eksamen og/eller gjennomføring av nasjonale prøver.

Fokusgruppeintervjuene var med tre grupper av informanter som kunne synliggjøre behov og utfordringer fra ulike perspektiv. Disse tre gruppene representerte; foreldre, pedagoger i skole og PPT og ansatte i forvaltning.

Intervjuene ble gjennomført etter følgende tematisering:

Tema 1: Betydningen av vurdering og eksamen for eleven

Tema 2: System og forvaltning

Tema 3: Pedagogisk tilrettelegging og gjennomføring

Tema 4: Etikk

Funn fra undersøkelsen

Litteratursøket gav mange treff, men lite relevante. Med tanke på at det var et mål å finne løsninger endte vi med to artikler som i noen grad kunne defineres som interessante. De viste at det er viktig å fokusere på elever med behov for ASK og vurdering av akademiske ferdigheter, men at det er utfordrende å få til.

Kort oppsummert viste funnene fra samtlige intervju at det er svært lite fokus på vurdering for denne elevgruppen, og det er de aller færreste som får gjennomføre eksamen. Selve den praktiske gjennomføringen av eksamen er svært problematisk,

også på grunn av de rammene lovverket setter. Ingen av de elevene vi snakket med hadde gjennomført nasjonale prøver.

Elevene selv fortalte om opplevelsen og betydningen av det å ikke *ha tilgang til* eksamen eller andre obligatoriske prøver. De problematiserte at lovverket hadde en *diskriminerende* effekt. I et av elevintervjuene refererte vi til en annen elev som bruker ASK, og som ikke fikk fullføre eksamen pga. tidsbegrensing. Vi spurte hva vedkommende mente om det, og svaret vi fikk var tydelig:

«Det mener jeg strider mot opplæringsloven. Det er ulovlig. Det står i opplæringsloven at skolen og sensor har plikt til å tilrettelegge det som er rimelig og mulig. Den sensoren har ikke lest opplæringsloven. Det er fakta, ikke en påstand. Ble forbanna nå.»

Fagpersonene som ble intervjuet, fortalte om en pedagogisk praksis hvor vurdering blir prioritert ned, og i flere tilfeller helt bort. Denne praksisen ble forklart med både manglende kompetanse og ressurser, men også en intensjon om å «spare» elevene for den ekstrabelastningen dette kunne medføre.

Det er mange etiske problemstillinger som har dukket opp i intervjuene våre. «Mestring», «likhet og like», «urettferdig», «prestere», og «unngå» er ord som ble brukt. En mor sa dette:

«Men akkurat det der med «urettferdig», jeg tenker liksom: «Er det noen som vil bytte, liksom?» At ikke du skal få den tilretteleggingen du har krav på, at det på noen som helst måte skal bli urettferdig? Når du bruker kanskje ti ganger så mye energi som andre på å uttrykke deg, du bruker kanskje blikket ditt helt sykt maksimalt, liksom.»

Mange informanter, spesielt foreldre, var bekymret for elever som bruker ASK i et livsløpsperspektiv. Spørsmål som dukket opp var: Hvordan oppnå vitnemål? Hva skal de gjøre når de er ferdige med skolen? Dette er viktige spørsmål å stille, fordi det handler om hva som er formålet med å fullføre opplæring og ta eksamen.

Forslag til tiltak

For å kunne imøtekomme rettighetene til denne gruppen elever, mener Statped det er behov for flere juridiske, pedagogiske og metodiske endringer i skolesystemet. Vi mener også det er stort behov for mer informasjon om rettigheter og muligheter, samt økt fokus på kompetanse om ASK, læring og utvikling.

Funnene fra intervjuene er drøftet opp mot relevant teori, og basert på dette har vi utarbeidet en oversikt over mulige tiltak.

Statped foreslår flere løsninger og tiltak for tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen, samt annen type vurdering. Tiltakene er ulike med tanke på behov av ressurser, og hvem som kan effektivere dem. Noe vil være under ansvarsområdet til Utdanningsdirektoratet, noe vil være naturlige oppgaver å gi Statped i forlengelsen av dette oppdraget. Andre tiltak krever et samarbeid mellom flere instanser. Tiltakene er presentert etter tema. Vi har vurdert flere alternativer, og flere tiltak kan iverksettes for å oppnå samme formål.

Tiltak knyttet til eksamen

Endring i forskrift til opplæringsloven ang. eksamen

For at det skal være realistisk for elever som bruker ASK å gjennomføre eksamen, mener vi at det må gjøres en endring i forskriften til opplæringsloven. Det som må endres, er tidsaspektet. Pr i dag er tidsrammen for muntlig eksamen 30 minutter, og 5 timer på skriftlig eksamen. Det vil være individuelle forskjeller, men som hovedregel mener vi det bør være adgang til følgende:

Inntil 2,5 timer for å gjennomføre muntlig eksamen

Inntil 5x5 timer for å gjennomføre skriftlig eksamen

Det vil bli nødvendig med en utprøving/pilotering av denne ordningen for å gjøre seg erfaringer om hvordan det vil fungere i praksis, før det blir implementert i lovverket.

Endre oppgavetyper på eksamen

En annen måte å tilpasse eksamen slik at den vil være gjennomførbar for elever som bruker ASK, er å endre formen på oppgavene. Det kan gjøres på flere måter. Disse ordningene må eventuelt prøves ut.

Tiltak knyttet til andre obligatoriske prøver

Tilrettelegging av obligatoriske prøver

For å muliggjøre deltakelse på nasjonale prøver for elever som bruker ASK, er det nødvendig å endre på den tekniske plattformen som prøvene gjennomføres på, samt tidsaspektet. Annen type støtte (f.eks. assistent for betjening) kan også prøves ut.

Tiltak for økt gjennomføring av utdanning og opptak til videre studier

Vitnemål

For noen elever som bruker ASK, vil det være vanskelig å følge undervisning i samtlige fag. Dette kan ha flere årsaker, mye er knyttet til helsemessige utfordringer, og at dette «spiser tid» fra timeplanen. Vi mener at elever som bruker ASK, skal få mulighet til å oppnå vitnemål på tross av dette. Det vil være nødvendig å dokumentere fravær/fritak, men det som er viktig, er at kompetansen de oppnår likevel åpner opp for å søke høyere utdanning på lik linje som for andre elever.

Opptak til høyere utdanning

Vi mener det er grunn til å utrede mulighetene for en «alternativ vei inn» for elever som på grunn av sine utfordringer knyttet til kommunikasjon, ikke har klart å oppnå studiekompetanse. Det burde være mulig å kunne dokumentere årsak til manglende eksamenskarakter og likevel bli vurdert og få opptak, på grunnlag av for eksempel standpunktkarakter.

Mappevurdering

For å kunne gi elever som bruker ASK vurdering av læringsutbytte, vil det kunne være hensiktsmessig å bruke mappevurdering som vurderingsform.

Mange elever som bruker ASK har økt tretthet og spastisitet som gjør gjennomføring av tidsavgrensede prøver og eksamen vanskelig. Elevene blir fort slitne, og i tillegg vil mange få økt grad av ufrivillige bevegelser når de opplever stress. I tillegg vil de aller fleste ASK-brukere ha behov for vesentlig mer tid for å gjennomføre eksamen, enn det som er tillatt i dag.

Ved å gi disse elevene oppgaver gjennom året som kan løses som en del av undervisningen, og for å synliggjøre innsats, prosess, progresjon og refleksjon innenfor et fagområde, kan man gi en standpunkt- /eksamenskarakter. I denne sammenhengen er det mulig å se på arbeids- og vurderingsformer fra for eksempel Steinerskolen eller andre friskoler som ikke benytter eksamen som vurderingsform.

Tiltak for å støtte skoler i arbeidet med gjennomføring av vurdering og eksamen for elevgruppen

Veiledere

Erfaringer fra arbeidet med dette oppdraget, men også fra Statpeds praksis, er at det i liten grad er fokus på betydningen summativ og formativ vurdering har for elever med behov for ASK. Det er også manglende kompetanse i hvordan man kan tilrettelegge materiell, og gjennomføre både prøver og eksamen for elevgruppen. Det er behov for å utvikle veileder(e) som støtte for de skolene som skal gjennomføre vurdering og eksamen for denne elevgruppen.

Rådgiverkorps i Statped

Pedagogene og skolelederne i undersøkelsen uttrykker at det er vanskelig å manøvrere seg i systemet som handler om formativ og summativ vurdering. Det er vanskelig å vite hva man kan og bør gjøre, og det er krevende å finne ut av hvordan.

På bakgrunn av dette mener vi det er behov for et rådgiverkorps som kommuner og fylkeskommuner kan kontakte når de har en elev med behov for ASK.

Rådgiverkorpsset må bestå av rådgivere som «kan» lovverk, og kan bistå skolen med drøftinger rundt tilrettelegging. Statpeds kompetanse kan være viktig å ha med i et slikt rådgiverkorps.

Styrke tilgang på læremidler og mulighet til selvstendig jobbing med fag

Alle elever i norsk skole bør ha tilgang på fagstoff gjennom egnede læremidler.

Elevene i undersøkelsen har alle store motoriske utfordringer, noe som gjør selvstendig skolearbeid utfordrende. Det er mangel på digitale versjoner av læreverker. Når man er avhengig av øyestyring for å betjene datamaskin, stilles det spesielle krav til utformingen av læremidlene. I undersøkelsen ble det belyst fra både elever, foreldre og fagpersoners side at det er et stort arbeid å legge til rette for å arbeide både sammen med medelever, og selvstendig med fagene. For å gi elevene en reell mulighet til å kunne lære og utvikle seg, må de ha mulighet for tilgang på skolebøker på sine digitale enheter. De må kunne fylle inn svar, lage notater, og gjøre utregninger.

For å avhjelpe problemet bør tilskuddsordningen for særskilt tilrettelagte læremidler styrkes med en spesiell innsats for denne gruppen. Videre bør det, for å sikre god kvalitet, legges til rette for at utviklere kan samarbeide med Statped i utviklingen av denne typen læremidler.

Overordnede tiltak for å øke kompetanse på vurdering og eksamen for elevgruppen

ASK på fagplaner i viktige utdanninger

På tross av gjeldende lovverk hvor det står klart at barn og elever har rett til å bruke egnede kommunikasjonsformer samt få oppøring i bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon, er ASK lite synlig på fagplaner i utdanninger som er viktige inn i skolen. Verken utdanninger til barnehagelærere, lærere, spesialpedagog, vernepleiere eller i fagarbeiderutdanninger har ASK som tema i sine fagplaner. Vi ser et behov for at ASK må inn på fagplaner i utdanninger, både på videregående nivå og på universitet/høgskoleutdanninger.

Definere begrepet «Kompetanse på ASK»

Kapittel 10 i opplæringsloven handler om personalets kompetanse. Det er i dag uklart hvilken kompetanse personale som skal ha ansvar for elever med behov for ASK og deres opplæring/undervisning skal ha eller har behov for, og det er stor variasjon på hvordan dette løses i dagens skole. Det er behov for å tydeliggjøre hvilken kompetanse det er behov for å ha for kunne undervise elever med behov for ASK. Det er viktig at det blir lagt vekt på medarbeidernes faglige kompetanse, tilretteleggingskompetanse, vurderingskompetanse og kommunikasjonskompetanse.

Forskning

Litteraturgjennomgangen vi har hatt tyder på at det er en alvorlig mangel på forskning som er rettet mot elever med behov for ASK og akademiske ferdigheter. Vi finner lite som er rettet mot det som faktisk er denne gruppens styrke, og det vi må fokusere på for at de skal kunne bli aktive deltakere i samfunnet: deres språklige ferdigheter og deres muligheter for å møte den digitale hverdagen.

Vi har et system som vanskeliggjør deres vei i utdanningssystemet. Kombinert med at de fleste miljøer ikke innehar tilstrekkelig kunnskap og kompetanse, bidrar dette til å gjøre det vanskelig for elevene å lykkes i utdanning og senere arbeid. Dette er med på å underbygge et behov for forskning på området.

Avsluttende kommentar

For å kunne imøtekomme rettighetene til denne gruppen elever, mener Statped det er behov for flere juridiske, pedagogiske og metodiske endringer i skolesystemet. Vi mener også det er stort behov for mer informasjon om rettigheter og muligheter, samt økt fokus på kompetanse om ASK, læring og utvikling.

Alle elevers rett til vurdering er klar. Det er de samme reglene som gjelder vurderingspraksis for elever med behov for ASK som er gjeldende for alle andre

elever. Vi ser at elevenes forutsetninger for å mestre skolen er til stede, men rammene rundt setter begrensninger.

Statpeds oppdrag har vært å innhente kunnskap om og redegjøre for utfordringer og problemområder knyttet til prøve- og vurderingstilpasning for elever med behov for ASK. Videre har vi vurdert muligheten for å utvikle verktøy til underveisvurderinger av elever med behov for ASK, samt tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen for elevgruppen.

I arbeidet med tiltaket har det dannet seg et bilde av en virkelighet hvor det er svært lite fokus på vurdering for denne elevgruppen, og det er de aller færreste som får gjennomføre eksamen. Selve den praktiske biten med tanke på gjennomføringen av eksamen er svært problematisk, også på grunn av de rammene loven setter. Elevene selv fortalte om opplevelsen av det å ikke *ha tilgang til* eksamen eller andre obligatoriske prøver, og problematiserte det flere trakk frem om at lovverket hadde en *diskriminerende* effekt.

Med tanke på likeverdighet som overordnet prinsipp også for denne elevgruppen, anbefales det at de foreslåtte tiltakene realiseres.

20.02.2019

Det nasjonale ASK-teamet i Statped ved Hilde Kolstad Danielsen, Kristine Fossheim Godtfredsen, Gro Narten Markestad og Anne-Merete Kleppenes

© Statped
Telefon: 02196

Utgitt 2019
Omslag illustrasjon: Lisa Aisato

www.statped.no
facebook.com/statped
twitter.com/statped